

Babilon, przez ks. dr. prof. Wł. Szczepańskiego T. J., Warszawa—Lwów 1923. Tekst: VIII+182 str. + 2 tablice chronologiczne. Atlas: VII*+96 str.*+ mapa.

Autor, wytrawny znawca klasycznego Wschodu, twórca licznych prac orientalistycznych, dał nam tym razem znakomite dzieło z zakresu asyriologii, która, stanowiąc w sobie oddzielną całość, jednocześnie jest częścią trylogji, wydanej p. t. „Najstarsze cywilizacje Wschodu klasycznego“.

Dzieło jest podzielone na 2 części, z których pierwsza zawiera tekst, a druga ilustrację do tekstu w 300 rycinach.

Autor wziął sobie za zadanie przedstawić całokształt życia kulturalno - cywilizacyjnego ludów, które żyły w porzeczu średniego i dolnego biegu Tygrysu i Eufratesu od najdawniejszych czasów po ostateczny upadek państw Asyrii i Babilonii.

Na pracę tę przypada zatem olbrzymi obszar czasu o wielce skomplikowanych zagadnieniach. A jednak Autor rozprawił się z tematem łatwo i sprawnie.

Podaję poniżej w zarysie treść dzieła:

Najstarsze znane dotychczas źródła historyczne z krainy Międzyrzecza dolnego biegu Tygrysu i Eufratu, sięgają 3100 r. przed J. Chr.

Te wykazują, że na przełomie z IV na III tysiąclecie Międzyrzecze już było podzielone między Sumerów, którzy zajmowali południowo - wschodnią część, i Akkadów, którzy przebywali w północno - wschodniej części tego kraju.

Šumerowie nie byli semitami. Gdy porzucili życie koczownicze, założyli w południowym Šine'ar liczne księstwa dokoła swych większych miast, jak: Nippur, Lagaš, Ur, Eridu i t. d., które stały się zarazem ogniskami ich kultury.

Nader płodna ziemia, gdyż kraj był pochodzenia aluwjalnego, z namułu Tygrysu i Eufratesu, nawadniana kanałami, które przerzynały Šine'ar wzdłuż i wszerz, rodziła zboże: pszenicę i sezam; owoce, jak: daktyle, winogrona, jabłka, figi, mieszkańcom dostarczała w obfitości ryb i mięsa na pożywienie, na tkaniny wełny z owiec, które całemi stadami pasły się na żyznych błoniach eufratejskich.

Na czele księstw - miast stali księżęta - kapłani, zwani patesiami, którzy w imieniu opiekuńczych bogów swych miast sprawowali władze.

Kiedy przybyli Šumerowie do Šine'ar, tego niewiadomo. Koło r. 3100 przed J. Chr. już byli w rozkwicie swej kultury: posiadali miasta zbudowane na wzgórzach, zorganizowany panteon religijny, znali pismo, rzeźby, wyrabiali cylindry - pieczętki, przetapiali miedź.

Akkadowie to byli semici. Ich najstarsze ślady, zdaniem Autora, również sięgają 3100 r. przed J. Chr. (str. 29). I oni podobnie zbudowali liczne miasta zarządzane przez patesich.

Pod względem kulturalnym byli zależni od Sumerów, bardziej uzdolnionych twórczo, od których przejęli wartości kulturalno-cywilizacyjne. Te dwa narody przez okres czasu do r. 2225 (str. 38), to jest do przybycia do Śine'ar Amorejczyków, często walczyły ze sobą o hegemonję polityczną w kraju, która kolejno przechodziła z jednych rąk do drugich.

Kreśląc kulturalne życie tych ludów, Autor podzielił okres sumero-akkadyjski na epoki:

- a) archaiczną od 3100 do 2775
- b) akkadyjską „ 2775 „ 2600
- c) neošumeryjską „ 2600 „ 2225.

Przyczem Autor scharakteryzował każdą z epok, podkreślając w epoce archaicznej rozwój architektury: domów, kanałów podziemnych do odprowadzania wody, plastyki, ceramiki, wyrobów ze srebra — w epoce akkadyjskiej płaskorzeźb i glipetyki — w epoce neo-sumeryjskiej architektury: ziggurat, grobów, plastyki i sztuki rodzajowej, nadewszystko zaś rzeźby w mieście Lagaš z czasów sławnego patesiego tego miasta Gudea.

Podówczas, gdy Šumerowie i Akkadowie przebywali w Śine'ar, po obydwóch brzegach średniego Tygrysu mieszkali Asyryjczycy.

Tych życie jest mało znane. Autor wywodzi Asyryjczyków ze skrzyżowania Semitów z ostatniego zalewu fali akkadyjskiej, zaszyłych aż do Azji Mniejszej, z mieszkańcami Kappadocji i Protoarmenji (str. 54).

Kulturalnie ci Asyryjczycy byli w zupełności zsumerjanizowani, zwłaszcza w dziedzinie rzeźby, jak o tem świadczą najstarsze okazy sztuki asyryjskiej, znalezione w Kal'at Serkât (Aššur), politycznie zaś należeli do Śine'ar już conajmniej około 2400 przed J. Chr., gdy z ramienia Pûr-Sin, króla m. Ur, zarządzał Asyrią namiestnik królewski Zariku (str. 55).

Koło r. 2225 przed J. Chr. wkroczyli z zachodu na równiny eufratejskie Amorejczycy i na gruzach państwa Sumerów i Akkadów założyli swe państwo semicko-babilońskie ze stolicą najpierw w Sippar, a potem w Babilonie, do którego należała również Asyrja.

Jest to epoka Amorejska, zaliczona jeszcze przez Autora do okresu staro-babilońskiego (str. 38), najświetniejsza w Śine'ar, która wydała wielkiego Hammurabiego. Dynastia amorejska zjednoczyła rozliczne państewka eufratejskie, pozostałe w następstwie upadku Sumer i Akkad, skonsolidowała silnie swą monarchję, zwłaszcza pod długim a mądrym panowaniem najznakomitszego z królów Babilonji Hammurabim, zapewniła jej wielkość, świetność i bogactwa, dzięki wzorowej administracji krajem, poszanowaniu prawa Hammurabiego, które ten mąż z Arat ogłosił i jako normy życia społecznego podał, dzięki

rozrostowi handlu, jak o tem świadczą korespondencje i rozliczne umowy prawne z tych czasów.

Babilonia w epoce Amorejskiej okryła się pięknymi budowlami świątyn, ubogaconych w wyroby ze złota, srebra, jak koron, bogów, tronów, emblematów religijnych, zdobyła nowy szereg kanałów, rozwinęła nanowo kult rzeźb, płaskorzeźb, wyrobów ceramicznych, wyrobów ze złota, pełnych wdzięku, które Autor stawia obok arcydzieł złotniczych Egiptu, Elamu, Cypru (str. 47—48).

Koniec dynastji Amorejskiej rozpoczyna w Sine'ar okres Średniowieczny (1925—607), na który się składają rządy Kaššu z innowacją w sztuce w postaci granicznych kamieni, zwanych Kudurru, pełnych potwornych, symbolicznych emblematów religijnych, i rządy następnych dynastji, które doprowadziły Sine'ar do upadku, zakończonego uzależnieniem Babilonii od Asyrji.

Na ten okres przypadają czasy, tak zwane Tell el-Amarna, które nowym blaskiem, blaskiem kulturalnego zalewu przez Babilonię Przedniej Azji, Azji Mniejszej, Grecji Przedhelleńskiej i Egiptu, opromieniły Sine'ar.

Od czasu objęcia rządów w Babilonii przez dynastję Kaššu dźwignęła się powoli Asyrja, która, przeżywszy okres archaiczny o znamionach silnych wpływów kulturalnych sumeryjskich w rzeźbie, ceramice, zakończony w połowie XIV-go wieku przed J. Chr., przeszła najpierw do okresu średniowiecznego (1350—745), nacechowanego rozwojem plastyki i wyrobów z gliny i blachy miedzianej, a następnie do świetnego okresu nowo asyryjskiego (745—607), który u szczytu swego rozwoju stanął za Sargona i Asurbanipala, a przejawiał się w architekturze, więc w budowie bogatych świątyn, rozległych pałaców, silnych twierdz, — w plastyce i płaskorzeźbach, najczęściej przedstawiających uczty i polowania, — w gliptyce, ceramice, w wyrobach z brązu i z innych metali.

Upadek Asyrji sprowadził ponowne wywyższenie Babilonii, zresztą na krótko, bowiem zaledwie na przeciąg panowania 6 królów dynastji chaldejskiej.

Babilon odżył pod mądrymi rządami Nabuchodonozora, stał się metropolją Wschodu, odbudował się i rozbudował się, otrzymał nowe mury miejskie wewnętrzne i zewnętrzne i silne umocnienia fortyfikacyjne, które zrobiły zeń warownię nie do zdobycia, otrzymał nowe zamki, Bramę Ištar, Świętą Drogę, liczne świątynie, sławne ziggurat E-temenanki, wzbogacił się w brązy, w wyroby ceramiczne, w artystycznie odrobioną biżuterję.

Zabiegliwy Nabuchodonozor, pragnąc wskrzesić dawną świetność i blask Babilonii z okresu I dynastji, z której słynął Babilon na cały świat, zaczął śladem wielkiego mecenasa nauk i sztuk Wschodu Asurbanipala popierać sztukę i naukę w Ba-

bilonji i gromadzić uczone dzieła, które stały się chlubą jego panowania, z zakresu matematyki, astronomji, wszystkich rodzajai literatury.

Pomijaliśmy milczeniem dotąd rozwój literatury w Śine'ar przez cały ten wielki obszar czasu od 3100 przed J. Chr. po schyłek istnienia Babilonji, aczkolwiek autor tu i ówdzie we właściwem miejscu omówił twórczość umysłową Śine'ar. Robi to wrażenie zapewne na czytelniku recenzji, jakby Śine'ar było obce piśmiennictwu, i zaczęło uprawiać literaturę dopiero przy końcu swego politycznego istnienia.

Bynajmniej. Niosobowość utworów literackich, które powstawały już w najdawniejszych czasach i brak zaznaczenia na nich czasu powstania dzieła, a co za tem idzie nader trudna orientacja w piśmiennictwie asyro-babilońskiem, podyktowały mi tę powściągliwość. Niewiadomo najczęściej, kiedy i gdzie powstał dany utwór i kto był jego twórcą.

Autor na podstawie pewnych danych podzielił całą twórczość umysłową Międzyrzecza Tygrysa i Eufratesu na trzy epoki:

- 1) na literaturę starszą babilońsko-asyryjską od 3000—650 przed J. Chr.
- 2) na literaturę asyryjską z czasów Asurbanipala — połowa VII w. przed J. Chr.
- 3) na literaturę chaldejską z czasów od 606—III w. przed J. Chr.

A stwierdziwszy, że piśmiennictwo babilońsko-asyryjskie ze względu na rodzaj produkcji rozpada się na utwory:

- 1) epiczne;
 - 2) liryczne: hymny, modlitwy, psalmy, treny, omina;
 - 3) historyczne: napisy, roczniki, kroniki, kudurru, listy;
 - 4) prawnicze: kodeksy praw, umowy prawne, orzeczenia sądów;
 - 5) naukowe: medycyna, astronomja, matematyka, filologia;
- zaznaczył, że nadewszystko bujnie rozwinął się kult dla literatury w ostatnich epokach: asyryjskiej i chaldelskiej. Olbrzymia większość produkcyj literackich pochodzi z bibliotek w Nippur i Niniwie.

Powyższe streszczenie „Babilonu“ wskazuje, jak obszernego tematu podjął się Autor, i jak starannie odpowiedział swemu zadaniu.

Książka jest napisana przystępnie, jasno i przejrzyście; powstała zaś na podstawie długich i uciążliwych studjów z uwzględnieniem najświeższych źródeł naukowych.

Książka jest ilustrowana bogato rycinami, podanemi oddzielnie, według postępowej metody w dodatkowej części dzieła, ale orjentowanemi numerami, wskazanemi w tekście.

Autor starał się powiedzieć w niej wszystko, co w wy-

dawnictwie popularno-naukowym powiedzieć można o Š.nc'ar i Asyrji.

Więc poza tem, cośmy wyżej powiedzieli, należy jeszcze dodać, że Autor w swej pracy podał szkicowo historję ludów, które mieszkaly w Międzyrzeczu, scharakteryzował ich religję, streścił a miejscami przytoczył w pełnym wypisie niektóre ich poematy epiczne, to znów hymny, modlitwy, psalmy, treny, zamieścił artykuły prawne z kodeksu Hammurabiego, inne zinterpretował parafrazowo, skreślił plastycznie opis odkopywanego miasta Babilonu, jego świątyń, murów; ułożył tablice chronologiczne monarchów, zamieścił mapę ludów basenu Tygrysa i Eufratesu. Nie pominął nawet zasad pisma sumeryjskiego, jego grafiki, fonetyki, które tak wydatnie wpłynęło na ukształtowanie się pisma Babilończyków i Asyryjczyków.

Sz. Autorowi należy się duża wdzięczność ze strony nielicznych w Polsce asyrjologów za popularyzację wiedzy asyrjologicznej w kraju.

Pomieniona książka winna się znaleźć w bibliotece każdego wykształconego czytelnika. A już historyk, archeolog, teolog, bez niej obejść się nie mogą w żaden sposób.

Nasuwa się pytanie, dlaczego praca, w której szeroko się mówi również o Asyrji otrzymała tytuł „Babilon“.

Zdaje się, że Sz. Autor chciał, żeby czytelnik sam wynikiem treści przeczytanej książki dopowiedział sobie, że Asyrja to właściwie Babilon, to mniej poprawna edycja kultury babilońskiej, która, płynąc szeroką falą na zachód, zalewała Asyrję i przekształcała ją na kolonję kulturalną Babilonu, jeśli zbyt słabą i mało udatną, to już nie z winy pierwiastków, tkwiących w kulturze babilońskiej, ale z powodu właściwości rasowych Asyryjczyków, którzy, będąc semitami, nie umieli być twórczymi, nie umieli wyrobić samodzielnej kultury asyryjskiej.

Ks. Józef Bromski.